

Néhány záró gondolat

„Az erdélyi város újkori történelme kicsinyben az egész korszak nagy társadalmi változásának modellje.”¹

Erdélyre, és ezen belül a Székelyföldre, mint a Habsburg Birodalom, majd az Osztrák–Magyar Monarchia peremvidékére, a megkésett modernizáció és polgárosodás volt a jellemző, éppen ezért itt a nyugatibb területekhez képest – a helyi erők gyengesége és a modern polgárság hiánya miatt – még nagyobb volt az állam szerepe e folyamatok beindításában és felgyorsításában. Egy 18. századi közepén készült leírás Erdély fő problémájának azt tartotta, hogy „a kereskedőkön kívül – kik közé az Ebesfalván és Szamosújvárt lakó örmények és görögök is sorolandók – a népnek igen kevés pénze van, a városok pedig nem eléggé népesek, hogy köztük s a vidék között eleven forgalom létesüljön”.²

A polgári átalakulás kezdetén a vizsgált régió a Monarchia legkedvezőtlenebb helyzetben levő vidékei közé tartozott; periférikus helyzete, gazdasági elmaradottsága, a belső piac korlátozottsága, a hitel modern formáinak és a gyáriparnak szinte teljes hiánya, a közlekedési viszonyok kezdetlegessége, a városiasodás alacsonyabb foka egyszerre voltak állapotának mutatói és fejlődésének gátjai. A hátrányos helyzetből adódóan a régió nem tudta maga kitermelni saját modernizációja feltételeit, rászorult a tőkére, a külső segítségre; ez segítette a felzárkózást, de ugyanakkor növelte kiszolgáltatottságát is.

Az urbanizációt mint a modernizációs folyamat egyik fő összetevőjét vizsgáltam. A modernizáció során a 18. század második fele és az első világháború közti időszakban átalakult a városhálózat, valamint a városi funkciók súlya és szerepe. A városodás kezdeti szakaszában a kereskedelmi funkció – a növekvő

áruccsere színtere, a vásár – az elsődleges, mellette a közigazgatási, katonai stb. szerep is fontos volt. A mezőgazdaság azonban, amely olyan nagy szerepet játszott az alföldi mezővárosok fejlődésében, itt soha nem volt városképző tényező, hiszen a földrajzi–éghajlati viszonyok a mezőgazdasági árutermelést nem tették lehetővé. A mezőgazdaságnak – a fejletlen mezővárosok kivételével, ahol a helyzet a falvakéra emlékeztetett – komplementer szerep jutott, a kézműves családok létbiztonságát növelte. A fejedelemség korában Marosvásárhely, Székelyudvarhely és Kézdivásárhely székelyföldi viszonylatban jelentős kézműves központok voltak, az első kettőt pedig iskolavárosként is számon tartották Erdélyben.

A 18. században e kiváltságos települések túlnyomó többsége továbbra is főként mint egy kisebb vagy nagyobb vonzáskörzettel rendelkező vásárközpont vált ki a környezetéből, de az állam modernizációjára irányuló törekvések nyomán a közigazgatás egyre nagyobb hangsúlyt kapott, megtörtént ennek „helyhez kötése”, és a széki adminisztratív központok egyre nagyobb helyzeti előnyt szereztek az urbanizáció terén. A felvilágosult abszolutizmus modernizációs hatása a peremvidéken nagyon kevésbé érvényesült, inkább csak mint a bürokrácia erősödése és az egységesítés, integrálás felé való törekvés. Ahogy az egyik német történész megfogalmazta, az addig kiváltsággént élvezett „jogokból” az abszolutista államban „kötelességek” váltak.³ Itt azonban továbbra is fennmaradt a bonyolult szerkezet, a különböző jogállású csoportok egymás mellett élése.

A 19. század első felében nem voltak látványos eredmények a folyamatban, a mélyben azonban lassú fejlődést figyelhetünk meg. A változatlan leple alatt a változás jeleit főként a gazdaságban – de más téren is, például az új eszmék behatolásában – észlelhetjük. Ekkorra jutott el a Székelyföld gazdasága arra a szintre, amely lehetővé tette újabb központok fejlődését. Az autarkia fellazult, az árucssere megélénkült, kialakult egy népesebb fogyasztói réteg és ennek nyomán a régebbi kézműves központok mellett újabbak is a fejlődés útjára léptek, mint például Sepsiszent-

györgy. A néprajzosok mutattak rá a népi kultúra „felvirágzására” ebben az időszakban. A hagyatékleltárak, perefernumlevelek tanúsága szerint is másfajta „fogyasztói szokások” terjedtek el, és ezek hatással voltak a kisvárosok kézműiparának és kereskedelmének fejlődésére.

Ugyancsak megfigyelhető a 19. század közepére a városi funkciók bővülése. A városok többsége megmaradt ugyan elsődlegesen vásárközpontoknak, de a székek központjainak esetében erősödött a közigazgatási funkció. A kézműves termelés növekedésével és diverzifikálódásával a kisebb városok is igyekeztek a környező vidék keresletét kielégíteni. Erőteljesebbé vált az oktatási-művelődési szerepkör: bővült az iskolahálózat, növekedett az iskolába járók száma, megalakultak az első kaszinók, rendszeressé váltak a vándor színtársulatok előadásai. Az egészségügyi ellátás ekkor lépett egy új minőségi szakaszba: a gyógyszerárak és a nagyobb városokban megalapított kórházak egy-egy népes vidék szükségleteit látták el.

1848 előtt a városfejlődés szempontjából döntő volt a kiváltságok szerzése, ennek hiányában ugyanis további akadályok gördültek az amúgy sem egyszerű urbanizációs folyamat elé. A 16. és különösen a 17. században a fejedelmek nagyvonalúan támogatták a székelyföldi városodást. A kiváltságok azonban nem tudták pótolni az elmaradott viszonyokból származó hátrányokat. A Székelyföld egyetlen települése, amelynek kiváltságok hiányában is sikerült a városodás útjára lépnie Gyergyószentmiklós volt. Mezővárossá az ott letelepedett örményeknek a gazdaságban betöltött szerepének köszönhetően vált, majd 1907-ben hivatalosan is a városok sorába lépett. Az örményekre különben az egész Székelyföldön fontos szerep hárult a kereskedelem és pénzforgalom terén, a kereskedők többsége sokáig közülük került ki.

Mennyire voltak ténylegesen „városok” ezek a kiváltságos települések? Makkai László az alföldi mezővárosokhoz hasonlította

a székelyföldi városokat, úgy véelve, hogy „inkább nagy faluk, mint kis városok” voltak.⁴ Sonkoly Gábor már említett munkájában is – Marosvásárhely kivételével – igazában csak a 19. század második harmadában jelennek meg településeink az erdélyi városállományban,⁵ addig lakosságuk alacsony száma miatt „láthatatlanok” maradtak. Úgy vélem azonban, az előző fejezetek anyaga bizonyítja, hogy az egyszerű mezővárosok, valamint a taxás helyek között szereplő, de valójában faluként számon tartott Oláhfalva és a fejletlen Illyefalva kivételével a többiek nemcsak hogy magukat városnak tartották – ezt különben környezetük és a hivatalosságok sem vonták soha kétségbe –, hanem ténylegesen városként léteztek, és mint ilyenek központi funkciókat láttak el. Az az erdélyi városállomány egészét minősíti, hogy a számszerűsítéseknél a városállomány egy része a „szürke zónába” kerül; egyúttal figyelemztet a kutatás és az összehasonlítások nehézségére és buktatóira is. A torzításhoz többek között az is hozzájárul, hogy Erdélyben leginkább a szász városok feleltek meg a nyugati városról kialakult képnek, ezekkel összehasonlítva – bár sok mutatót illetően versenyképesek voltak – a vizsgált települések kétségkívül kevésbé hatnak városiasnak. A fent vázolt okok miatt azonban a Székelyföldön nem tudtak nagyobb városok kialakulni, a vidék ennyit volt képes önmagából kitermelni, ennyit tudott „eltartani”.

Figyelemre méltó tény, hogy a dualizmus elején végrehajtott nagy közigazgatási átrendezés során ugyan egy részük elvesztette városi kiváltságait, de új elem nem jelent meg, hacsak Gyergyószentmiklós 1907-es rendezett tanácsú városi státusát nem tekintjük annak. A többiek legalább a fejedelemség kora óta kiváltságokkal rendelkeztek. A Székelyföld e tekintetben beilleszkedik az általános erdélyi képbe: „Nincsenek látványos változások – régi központok teljes elhalása és újak feltörése – az erdélyi városiasodásban. Lassú fejlődés jellemzi.”⁶ A kiváltságok, az önkormányzat gyakorlata, ha nem is volt önmagában elég, de fontos tényezőt jelentett a városfejlődésben. Tanulságos, hogy a városi kiváltságokkal rendelkező és vásárközpont Csíkszereda maradt meg vá-

rosnak és lett megyeközpont, nem Csíkszék székhelye, az egyházi és iskolaközpont Csíksomlyó. Csíkszereda látványos fejlődését elősegítette, hogy potenciálisan magában hordozta a városiasság csíráit.

És mennyire voltak városiasak a városok? A korszak nagy részében egyelőre maguknak a városoknak kellett urbanizálniuk. A városiasodás nem a vidéken, nem a környező agrárnépesség körében, hanem magában a városokban jelentette a városi életmód fokozatos elterjedését. A korszak végére a városokban ugyanúgy kiépült a városi infrastruktúra, az intézmények, mint a többi magyarországi vidék városban. Az itteni polgár is eljárhatott a kaszinóba, a különböző egyletekbe, a kávéházba, ahol olvashatta a pesti és helyi lapokat, vasárnap korözhatott az aszfaltozott járdán, este színházba mehetett. Hogy mennyire érezte sajátjának az urbánus életformát? Erre talán a legnehezebb válaszolni, ugyanis a fent vázolt kutatás nem érintette a hétköznapokat, a „polgárok” mentalitását. Ezekről a „polgárok”-ról alig tudunk valamit; ahogy a korszak kutatója írta: „A magyar polgárság világának szépirodalomból és történetírásból ismert képét ma még csak kevés erdélyi vonással tudjuk kiegészíteni.”⁷ A városiak világáról, hétköznapjaikról, az intézmények működéséről egyelőre tehát nagyon keveset tudunk. A szórványos adatokból nagyon különböző kép bontakozik ki még a vizsgált települések körében is. Amíg a csíkszeredai „trunkus” a 19. század ’70-es-’80-as éveiben is – ha hinni lehet a leírásoknak – majdnem úgy élt, mint úkapái kétszáz évvel azelőtt, addig ugyanez nem érvényes a marosvásárhelyi vagy székelyudvarhelyi polgárokra. Úgy tűnik, hogy itt az esetleges gazdasági elmaradást kompenzálta némileg a pezsgő kulturális élet, a városias életmód jelenléte. A fejlettebb városokban már korán észrevehető a különbség: az iskolák, az írástudás magasabb szintje jelzi a meglevő „Bildungsbewußtsein”-t; a városi öntudathoz hozzátartozott az írástudás, a műveltség magasabb szintje is. Ugyancsak nem elhanyagolható tényező az

önkormányzatiság hagyományaiból eredő politikai kultúra és politikai öntudat. Ennek feltérképezése, továbbélése ugyancsak kutatásra váró feladat.

A kutatás során nem állítottam fel semmilyen tipológiát: ez 12 helysége nézve túlzás lett volna. Városiasság szempontjából konstruálhatunk azonban egy hierarchiát, amelyen Marosvásárhelytől Illyefalváig és Oláhfaluíg elhelyezhetők e települések. Marosvásárhely végig az élen állt, sőt erdélyi szinten is egyre jelentősebb regionális központtá sikerült válnia. A 19. század második harmadáig Székelyudvarhely, Kézdivásárhely és részben – a 18. század elejétől – Gyergyószentmiklós követték, tőlük lemaradva Sepsiszentgyörgy és Csíkszereda, de Bereck is igyekezett megfelelni a kiváltságos státusnak. Székelykeresztúr hátrányban volt, mivel nem tartozott a taxás helyek közé, de így is egy szerényebb körzet központjaként végig városias vonásokat mutatott. Illyefalva viszont, úgy tűnik, soha nem tudta igazán kamatoztatni a kiváltságokból fakadó előnyöket, itt városi fejlődésről jószerével nem beszélhetünk. Felvinc és Nyárádszereda egyszerű mezővárosként alig emelkedtek ki környezetükből, Oláhfalú pedig megmaradt – kiváltságokkal rendelkező – falunak. Ez a hierarchia részben átrendeződött az első világháború előtti utolsó három évtizedben. Marosvásárhely megerősítette regionális szerepkörét, urbanizációs mutatói tovább javultak, mögéje pedig felzárkóztak a megyeszékhelyek.

Város és vidék kapcsolatában a Székelyföld nagyvonalakban a „magyar típusba” illeszkedik,⁸ azaz városai igyekeztek minél jobban elszigetelődni a széktől, akárcsak a vármegyei kiváltságos helyek, közigazgatásilag és igazságszolgáltatás tekintetében is, bár ez nem mindig sikerül és az idők folyamán jócskán megnyirbálták a már kiharcolt jogokat. A kapcsolat főként gazdasági téren és bizonyos szolgáltatások esetében (oktatás, egészségügy stb.) volt szorosabb. Itt is érvényes azonban – bár tompítva – az egész

Erdélyre vonatkozó megállapítás, és jelzi a paradox helyzetet: „a Kárpát-medencében sehol sem maradt olyan éles a régi városi kultúra és az archaikus viszonyok különbözősége, és sehol sem volt oly szoros a közelségük. A városiasodás nekilendülése egyrészt magával húzta, másrészt egyre inkább maga mögött hagyta a falut.”⁹ Ez a viszony is megváltozott azonban a 19. század közepétől, a hagyományos struktúrák bomlása az integrálódás irányában hatott. A városok egy részének megyeszékhelyként egészen más jellegű kapcsolata volt a vidékkel, mint korábban, a székkal való állandó súrlódások idején.

Mennyire voltak nyitottak ezek a városok? A történetírás úgy tartja számon, hogy a nagyobb városok voltak a nyitottabbak, míg a kisebbek, elsősorban a szász városok a zártabbak. A szórványos adatokból úgy tűnik, hogy a székelyföldi városok nyitottak voltak, legalábbis abban az értelemben, hogy elvileg a polgárjogot bárki megszerezte nagyon csekély összeg lefizetésével. Úgy látszik, hogy ebben az esetben is létezik egy „kritikus tömeg” – a székelyföldi kiváltságos települések éppen kicsinségüknél és relatív fejletlenségüknél fogva nem zárkóztak be, hanem felismerve az ebből adódó lehetőségeket – ahogy ezt több példából is láthattuk –, valósággal toborozni igyekeztek elsősorban a „városias elemeket”, a kézműveseket és kereskedőket. A betelepülők pénzügyi szempontból is előnyt jelentettek, és ezáltal a székkal szembeni harcban is nagyobb súlyt biztosítottak a településnek.

A 19. század közepe fordulópontot jelentett: 1867-től Erdély betagolódott a magyar állam keretébe, és a közigazgatás modernizációja során átalakult a városhálózat. Az új korszak a hagyományos városfejlődés alkonyát jelentette, de új jogi keretek, gazdasági-társadalmi feltételek révén megteremtette egy újfajta fejlődés feltételeit. A korszakot a modernizációs minták gyors szétterjedése jellemzi, ezt segítették a fent jelzett új keretek is. Az állam aktív részt vállalt ebben, és a feltételek is viszonylag kedvezőek voltak.

A vizsgált városokban is megfigyelhető ezeknek a mintáknak az átvétele, beépítése, valamint együttélése a régebbi struktúrákkal. Érdekes volna azt is megvizsgálni, hogy a maguk során ezek a dualizmus idején beépült minták hogyan konzerválódtak a későbbi, első világháború utáni időszakban.

Az átalakulás során előnyben voltak a többes funkciót ellátó települések. Bizonyos fokú előnyt jelentettek ugyan a kiváltságok is, de azok a helységek, amelyeknek kiváltságai mögött nem volt valós tartalom, amelyek esetleg csak egyetlen központi funkciót tölthettek be, kihulltak a rostán, visszaminősültek egyszerű községekké. Jó példa erre Bereck: az Ojtozi-szoros szomszédságában lévő helység kedvező fekvésének köszönhette városi rangját. Kiváltságai fejében postaszolgálatot kellett ellátnia, majd sikerült közvetítőként bekapcsolódnia a Brassó és Moldva között bonyolódó jelentős áruforgalomba, megszerezve a szállítás monopóliumát. Amikor ennek az útvonalnak a jelentősége csökkent, és a vasút is elkerülte a helységet, a hanyatló település elvesztette városi rangját.

A fejletlen áruterelés, a viszonylag alacsony igények nem tették lehetővé, de nem is igényelték sűrűbb városhálózat meglétét. Sőt, még a kiváltságos települések egy része sem tudott élni privilégiumaival, főképp, ha túl szűk volt a vonzáskörzete: Felvinc Torda és Nagyenyed, Illyefalva Sepsiszentgyörgy közelsége miatt sem tudtak fejlődni.

A dualizmus idején a városodás fontos forrása a kiépülő polgári igazgatás „centrumigénye” volt. A Székelyföldön a városállomány szűkült, egyre több funkció koncentráldott az adminisztratív központokba. A megyeszékhelyek hatalmas helyzeti előnyt élveztek a többi településsel szemben, ez megmutatkozik például a Sepsiszentgyörgy és Kézdivásárhely közötti helycserében is, ami az urbanizációs mutatókat illeti.

A jogi értelemben vett városok számának csökkenését kompenzálta a megmaradt városok népességének gyors növekedése. A dualizmus minden szempontból a modernizációs folyamat felgyorsulását hozta, és ebből a szempontból – az uralkodó liberalizmus

ellenére – nem elhanyagolható az állam integráló szerepe. A modernizáció, a homogenizáció különösen a századfordulón gyorsult fel. Ahogy erre egy a dualizmus korszakát vizsgáló horvát kutató is rámutatott: „Ennek a »vontatott« modernizációnak a következménye egy társadalmi és gazdasági átrendeződés volt, amely önmagában nem tette lehetővé egy polgári–ipari társadalom kialakulását, de amely fontos feltételként a modernizáció felgyorsulását készítette elő a Monarchiában a századforduló idején bekövetkezett általános konjunktúra idején.”¹⁰

A fejlődést nagymértékben elősegítette az állami beavatkozás, nem annyira közvetlen, mint inkább közvetett módon, például a jogi szabályozás, a kölcsönök stb. révén. A 19. század közepén e helységeken a társadalmi szerkezet átalakulása és modernizálása felsőbb, állami beavatkozás eredménye volt. A folyamat nem volt zökkenőmentes és elhúzódott néhány évtizeden keresztül. A regionális különbségek csökkentek ugyan, de nem tűntek el teljesen. A Székelyföld városaiban a premodern struktúrák és jelenségek jóval tovább éltek, mint a Monarchia nyugatabbi részein. A 19. század második felében az állami beavatkozás érezhetőbb volt, mint az előző időszakban. Ez részben a városhálózat átalakításában, részben pedig az infrastruktúra kiépítésében (vasút, távíró, telefon stb.), egyes funkciók felerősítésében (adminisztratív, kulturális) az odatelepített hivatalok, iskolák stb. révén nyilvánult meg. Ezzel szemben a közvetlen gazdasági beavatkozás mértéke igen csekély volt, a szép szólamok és a „székely akció” létrehívása ellenére is. Az egyetlen nagyobb szabású állami iparfejlesztési akció a Székelyföldön a sepsiszentgyörgyi dohánygyár alapítása volt. Nem szabad ugyanakkor megfeledkeznünk arról, hogy a városiasodást e helységek 1867 után jelentős részben az állami kölcsönöknek köszönhették. Az infrastruktúra kiépítése majdnem minden város esetében kölcsönökből (is) történt. Marosvásárhely – urbanisztikai szempontból a „mintaváros” – például szédítő nagyságú kölcsönöket halmozott fel Bernády György polgármes-

tersége idején. Tulajdonképpen minden nagyobb beruházást állami kölcsönből finanszíroztak, így a csódtól alighanem csak az első világháború kitörése mentette meg a várost. A városi költségvetés és a bürokrácia ugrásszerű növekedése a századfordulóra nem csak székelyföldi jelenség, a többi magyarországi vagy monarchiabeli városra is jellemző, de a németországi városokban is megtalálható. Ennek fő oka a városi feladatok sokasodásában rejlik, olyan feladatok átvállalásában, amelyek hagyományosan nem (vagy nem ilyen mértékben) tartoztak a város feladatkörébe (pl. iskolák fenntartása, szociális gondoskodás, egészségügyi és kulturális létesítmények, modern infrastruktúra kiépítése stb.). Az új követelményrendszernek (ezt részben törvény szabályozta, részben azonban a lépéstartás kényszere) a kisebb városok néha erejükön felül is igyekeztek eleget tenni. Jól érzékeltetik ezt Sepsiszentgyörgy polgármesterének szavai, amelyben a „mi kis székely városunk” számára vázolta fel a tennivalókat: „Haladnia kell, ha élni akar. És hogy mily rengeteg nehéz ez, a rendelkezésre álló kis eszközeink, elmaradt viszonyaink s fejletlen és nyomott közgazdasági állapotaink mellett, azt mindnyájan jól tudjuk, s nehéz szívvel érezzük. (...) akár kis nemzet vagyunk, akár nagy, akár kisváros vagyunk, akár világváros, hogy el ne sodortassunk, lépést kell tartanunk a kor haladásával, ha csak sántikálva is”.¹¹

A közvetett állami beavatkozásra ugyanakkor az osztrák–magyar–román vámháború a példa, amely negatívan érintette az egész vidéket, de különösen Kézdivásárhely és Székelyudvarhely kézműves iparát tette tönkre. Ha a pozitív állami beavatkozásnak a kiegyezés után alig – vagy csak közvetve – volt kihatása a társadalomszerkezetre, ez utóbbi hatása megfigyelhető Kézdivásárhely demográfiai hanyatlásán és a kézművesek számának csökkenésén. A vámháború azonban önmagában nem okozója volt a gazdasági problémáknak, hanem inkább csak felgyorsította a folyamatokat, a hagyományos kézműipar hanyatlását. Éppen a vámháború kapcsán tehetjük fel a kérdést, hogy periférikus helyzetének miatt csak inkább hátrányait érezte a régió. Láttuk

ugyan, hogy a közvetítő kereskedelem – főképp a fuvarozás révén – némi hasznot azért a korábbi korszakokban is hozott, de a nem túl nagy volumenű kereskedelem azért alapvetően a szász városok, majd később a levantei eredetű kereskedőréteg (görögök, örmények, macedorománok stb.) kezében összpontosult. A Székelyföldnek a szomszédos román fejedelemségekkel viszonylag szorosak voltak a kapcsolatai, de ennek gazdasági hasznosítására csak kis mértékben került sor. Éppen a korszak végén, a vámháború előtti években történt erre nagyobb szabású kísérlet, és ennek vetett véget a vámháború. Valószínűleg azonban a felfutás amúgy sem tartott volna hosszú ideig, mivel a román piacot is elárastották fokozatosan az olcsó gyáripari termékek, tehát előbb-utóbb a hagyományos kézműipari termékek innen is kiszorultak volna. Az átállás kényszere alól nem menekülhettek volna, csak még néhány év, esetleg évtizednyi haladékot, szerény prosperitást nyerhettek volna. Mint ahogy a székelyföldi viszonylatban fejlett kézdivásárhelyi szeszfőzdék később sem váltak nagyüzemek alapjaivá, megmaradtak a hagyományos szinten, úgy valószínűleg a kézműipar sem alakult volna át, hiszen a felfutást is éppen a tradicionális fogyasztóréteg igényei kielégítésének köszönhették.

Az állami beavatkozás, amelynek a 19. század második felében határt szabott a politikai liberalizmus, – akárcsak a modernizáció – kétarcú folyamat volt: egyrészt elősegítette a régió fejlődését, bekapcsolódását a modern árutermelésbe, kilépését az évszázados elszigeteltségből, másrészt hozzájárult például a hagyományos kézműipar válságához, és ezzel összefüggésben széles társadalmi rétegek elszegényedéséhez, a kivándorlás növekedéséhez. Ugyanakkor a helyi polgári erők gyengesége miatt ezek a városok egyre inkább az államra támaszkodtak; ideáljukká nem a liberális, hanem a „paternalista” állam vált.

A modernizáció – mint nagyrészt felülről jött folyamat – fogadtatása nem volt egyértelmű. A városiak körömszakadtáig igyekeztek védeni középkori kiváltságaikat, egyes anakronisztikus

vonások hosszú ideig továbbéltek, sokszor modern formák vagy intézmények leple alatt. Frappánsan fogalmazta meg Miskolczi Ambrus: „Nem a jogait gondosan számon tartó polgár, hanem a város volt a korszerűbb polgári fejlődés letéteményese...”¹²

Ami a helyi autonómiák és az államhatalom viszonyát illeti, meghatározó volt az a tény, hogy e városok túl fejletlenek voltak ahhoz, hogy a polgári fejlődés élére álljanak. Helyette igyekeztek középkori kiváltságaikkal körbebástyázni magukat, és kizárni az újító törekvéseket. A modernizációt sokáig gyanúval fogadták mint idegen, kívülről jött hatást; a beavatkozás ténylegesen felülről jött és sokszor erőszakos volt. Ezek a városok pedig a homogenizációval szemben a helyi sajátosságokat akarták továbbra is megőrizni. A fejlődést igyekeztek „megszelídíteni”, úgy átvenni az új elemeket, hogy ezeket mintegy „bekebelezve”, beépítve, minél többet megőrizzenek a régi struktúrából, az állandóságból. Állandóság és változás érdekes dinamikája alakult ki, a kényes egyensúly megőrzése nem volt könnyű feladat.

A sok kis helyi autonómiának nem volt helye egy modern államban, ezért a 18. századtól az állam egyre inkább megpróbálta egységesen kezelni polgárait. Az állam integráló szerepe egész Közép-Kelet-Európában jelentős volt, és ez fokozottan érvényes Erdélyre, és ezen belül a Székelyföldre. Minden nagyobb szabású központi beavatkozás esetében azonban megfigyelhetjük a visszahatást: minden esetben nőtt a rendi ellenállás. Ez így történt II. József reformjai nyomán, a neoabszolutizmus bukását követően, majd a dualizmus idejének nagy közigazgatási átalakítása és modernizálása idején. A helyi autonómiák a „megbomlott egyensúlyt” kívánták helyreállítani, teljes restaurációra törekedtek. Retorikájuk azonban nagyon sokat átvett a modernizációéból: kimutatható benne a liberalizmus, de a nemzeti ideológia hatása is. Az új forma nagyrészt régi tartalmat takar, a nemegyszer liberális ideológia pedig a rendi kiváltságok védelmét, bár ezt a kissé leegyszerűsítő képet a további kutatásnak árnyalni kell. A kiegyezés után a liberális állam integrálta őket, de ez a helyi

autonómiák felszámolásával járt együtt. A nemzetállami integráció sikeresnek mondható annyiban, hogy a korszak végére a székelyföldi és a többi magyarországi vidéki város közti különbségek nem minőségiek többé, hanem legfennebb mennyiségiek. Az átalakulás azonban nem volt zökkenőmentes folyamat, a mentális struktúrák konzerválódtak, és még jó ideig meghatározták e régió fejlődését, ugyanúgy ahogy az archaikus vonások is továbbéltek e modernizálódó és urbanizálódó városokkáiban.

Jegyzetek:

1. Szász Zoltán: i. m. 1604.
2. Karlovsky Endre: Magyarország kereskedelmi viszonyai 1755-ben. Gróf Haugwitz és Procop egykorú jelentése nyomán. In: *Magyar gazdaságtörténeti szemle*. IV. évf. (1897) 222.
3. Carl A. Hoffmann: Integration in den frühneuzeitlichen Staat und ökonomischer Funktionsverlust – die altbayerischen Kleinstädte vom 16. bis 18. Jahrhundert. In: Holger Th. Gräf (Hrsg.): *Kleine Städte im neuzeitlichen Europa*. Berlin, 1997. 93. Hoffmann szerint: „Die administrative und herrschaftliche Durchdringung des Territoriums war ein »urban event«.“ Uo. 94.
4. Makkai László: i. m. 9.
5. Sonkoly Gábor: *Erdély városai a XVIII–XIX. században*. 160.
6. Miskolczy Ambrus: Erdély a reformkorban (1830–1848). 1236.
7. Szász Zoltán: i. m. 1607.
8. Ezzel ellentétben a szász városok minden szempontból szoros kapcsolatban álltak az adott székkel, azt ellenőrzésük alatt tartották.
9. Miskolczy Ambrus: i. m. 1239.
10. Mirjana Gross: Die Rolle der Eliten in der Modernisierung Nordkroatiens von den fünfziger bis zu den achtziger Jahren des 19. Jahrhunderts. In: Ferenc Glatz – Ralph Melville (Hrsg.): *Gesellschaft, Politik und Verwaltung in der Habsburgermonarchie 1830–1918*. Stuttgart, 1987. 135.
11. Ifj. Gödri Ferenc polgármester: *Jelentése Sepsi-Szent-Görgy rendezett tanácsú város 1900. évi közigazgatási állapotáról*. 70-71.
12. Miskolczy Ambrus: i. m. 1235.